

A szalmakutyák üzenete

– beszélgetés Hász Róberttel

Fosszília: Ritkán szoktál beszélni a származásodról és arról, hogy mit jelentett számodra a vajdasági környezet, Bácska és Doroszló. Ha erről mondanál valamit, elsősorban nem is életrajzi szempontból, inkább irodalmi kapcsolataidat tekintve. Te, mint vajdasági származású, be tudnád-e sorolni magad a vajdaságiként aposztrofált irodalomba?

Hász Róbert: Soha nem is törekedtem erre, és szerencsémre mások sem. Ami talán érthető, mivel valójában akkor kezdtem el „komolyabban” írni, amikor már eljöttem onnan, tehát mindaz, ami számomra fontos, ’91 után jelent meg. A művek jobbára itt születtek, nem is kezelték engem otthon vajdasági írónak.

F.: Néhány lapban, folyóiratban azért már akkor is jelentek meg írásaid.

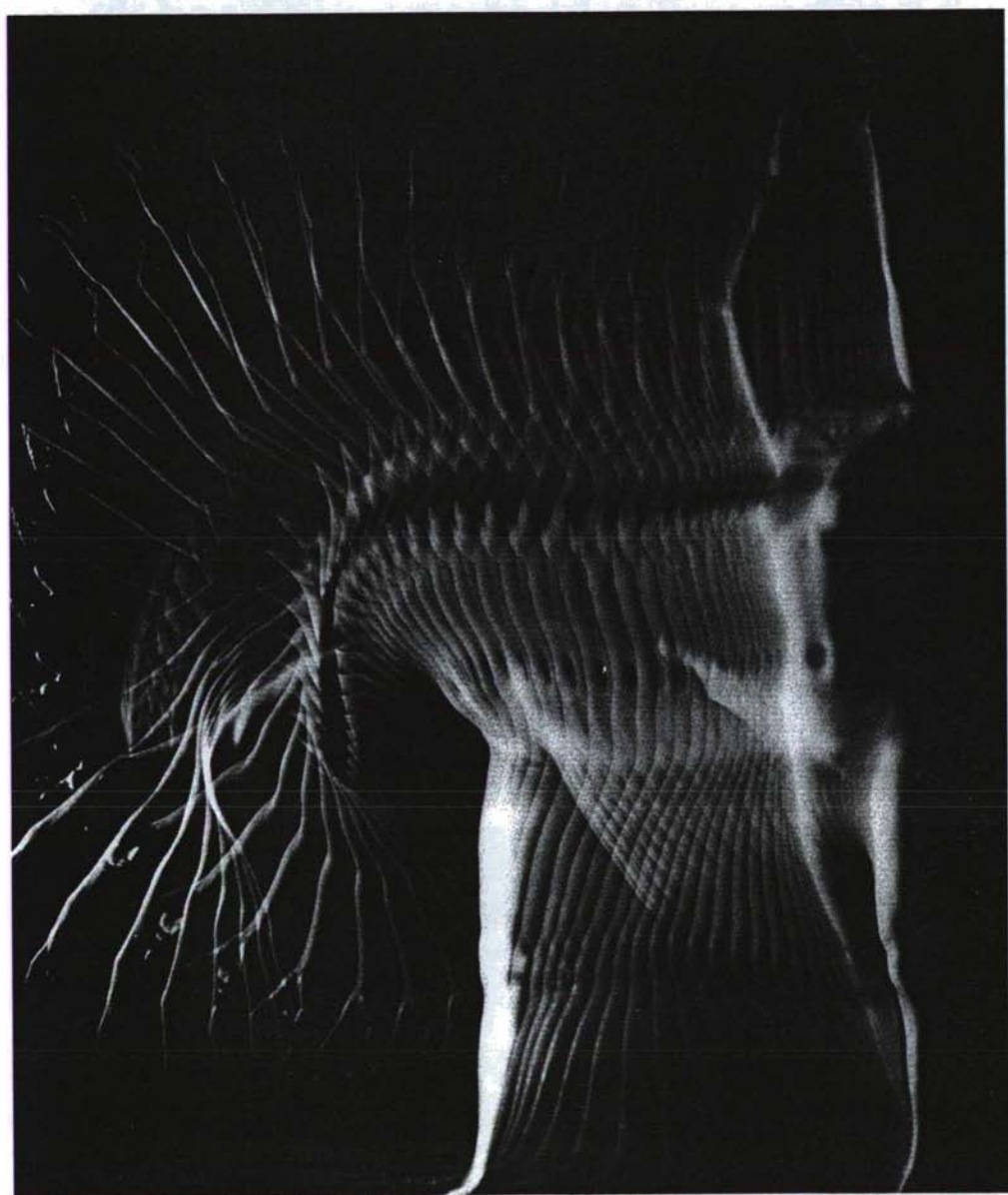
H. R.: Persze, az indulásom ott történt: a *Symposion*-ban, *Híd*-ban, a *Képes ifjúság*-ban, *7Nap*-ban.

F.: Az akkori többnyelvű, multikulturálisnak nevezhető közeget mennyire érzékelted, és az olvasmányélményeidet befolyásolta-e? Mit és milyen nyelven olvastál akkoriban?

H. R.: Főleg az indulásnál érződött talán, és ha nem is a szerb irodalmat, inkább a horvátot követtem figyelemmel. Nagy sci-fi rajongó voltam annak idején, és volt egy horvát sci-fi folyóirat, úgy hívták, *Sirius*. Ezt rendszeresen olvastam, kapcsolatban álltam a horvát szerzőkkel, néhány novellámat lefordították és ezek meg is jelentek a *Sirius*-ban. Persze, mai szemmel ezek nagyon is kezdő írásoknak tűnnek. De hát valahol el kell kezdeni. Ami talán ennél lényegesebb, hogy egy csomó olyan, az én szememben világirodalmi rangú mű volt hozzáférhető számomra horvát nyelven, ami magyarul a mi vidékünkön nem igen fordult meg. Gondolok itt Asimovra, Bradbury-re, Clarkra. Igaz, Magyarországon is létezett Kuczka Péter Kosmosz-sorozata, de ezekhez csak jóval később tudtam hozzájutni. Mai vonzódásom a fantasztikumhoz innen ered. Ezért is nehéz számomra helyet találni a vajdasági magyar irodalomban, a fantasztikum a vajdasági zsíros földben nem tudott gyökeret eresztetni.

F.: Például e hatások megnyilvánulásának tekinthető, hogy az első kötetedben, (Szalmakutyák szigete, Symposion Egyesület, Szabadka, 1995) olvasható A bizonyosság című novellában sci-fi elemek tarkítják a keresztény mitológiára épülő szöveget, és az Úr dicsőségeként emlegetett jármű leírásakor rendre az ufo-történetekből ismert részletek köszönnek vissza?

H. R.: Csak úgy tudok írni, ha számomra is érdekes az, amit éppen írok, ebben pedig a

fantasztikum segít, megfűszerezi még a leghétköznapiabb történetet is, hát még Ezekiel! Egyébként A bizonyosságra többen ráfogták, hogy lényegében egy úgymond Däniken-sztori. (Ez az írásom először a *Híd*-ban jelent meg. Csodálkoztam is eleget, amikor elfogadták annak idején.) Van a novellában egy körülbelül másfél oldalas, kurzivált rész – ami a kötetben sajnos nyomdahiba folytán nem az –, többek között erre fogták rá, hogy ufó-sztori, a repülő masina leírása miatt. Kevesen jöttek rá, hogy éppen ezt a részt nem én találtam ki, hanem szó szerint idéztem Ezekiel-könyvét az Ótestamentumból...

F.: Szerinted Däniken meglátásainak van némi alapja, elmélete a múltbeli földönkívüli beavatkozásról és kapcsolatokról elfogadható?

H. R.: Lehet vitatkozni azon, hogy elfogadhatók-e, vagy sem. A hivatalos tudomány válasza sem méltatja Däniken kérdéseit. Éppen ezért néha túlzásba vitte a saját válaszait, ott is titkot sejtett, ahol nem volt, de ettől még igaz, hogy olykor roppant izgalmas problémákra mutatott rá. A bizonyosságban engem nem az úgynevezett dänikenológia valóságértéke foglalkoztatott, hanem egyszerűen a játék, az, hogy Ezekiel történetét így is el lehet mondani.

F.: Azt már említetted, hogy írógenerációs, nemzedéki besorolásos szempontból nem számítot magad ahhoz a vajdasági magyar irodalomhoz, amely indulásod idején már meghatározó volt az Új Symposionban meg körülötte; és hát jóval fiatalabb is vagy, mint a Tolnai, Végel, Domonkos-generáció. Ezzel magyarázható-e esetleg, hogy míg a sympósok írásainak témáját alapvetően meghatározza a délszláv kultúrközeg, addig nálad feltűnő módon mindig eltávolított, mitikusnak is nevezhető szűzsék jelentkeznek? Tüntető módon – mondhatni, mert tüntetően hiányzik belőlük az aktuális politikai, társadalmi töltet, akár az említett térséget, ennek jelenségeit tekintve, akár azt a szituációt, melyben pillanatnyilag élsz.

H. R.: Amikor az első, második Symposion nemzedék működött, a hátuk mögött ott állt egy többé-kevésbé szilárd, masszív rendszer, amit lehetett gyűlölni, szidni, bírálni, vagy akár szeretni is, kinek-kinek habitusa szerint. Amikor én kezdtem el írni, akkor már bomlott körülöttem minden, nem volt „háttér”, pontosabban az a háttér, ami mögöttem állt, arról már nem volt mit írni... Lehetett volna, az biztos, de a rendszer addigra már a mag nyers valóját fordította felénk, még arra sem ügyelt (mint Tolnaiék idejében a Tito-világ), hogy legalább valami külső, tetszetős mázzal vonja be magát. Amit aztán lehet kapargatni, és megmutatni, hogy lámcsak, mi is van valójában mögötte! De nincs mit leleplezni ott, ahol a rossz nyilvánvaló. Ez nem jelentett kihívást, számomra legalábbis nem. Elképzelhető, ha otthon maradok, magam sem tudok tartósan mentes maradni a környezet hatásaitól, és előbb-utóbb a vonzáskörébe kerülök. Nekem az volt a szerencsém – szerencsém?, ez relatív – hogy eljöttem és nem voltam rákényszerítve arra, hogy pitiáner dolgokkal foglalkozzam. Merthogy egy nyilvánvaló diktatúra pitiáner dolog a szememben – minden borzalma és kegyetlensége ellenére. Múló állapot, a rendszerek jönnek-mennek, kár rájuk az irodalmat pazarolni.

ez nem jelenti egyszersmind az aktuális kérdések kizárását.

H. R.: Megpróbálok más síkról kommunikálni, de ezzel más szint, más mélységet is kap az egész. Egy hiteltelen korban az író keres egy másik időszakot, amit hitelesebbnek talál, melynek világából talán nagyobb súllyal hallatszanak vissza szavai.

F.: A Szalmakutyák szigetének írásaiból kiderül, hogy van véleményed például a háborúról és más jelenkori kérdésekről, de sohasem egy aktuális témához kapcsolva mondd ezt el. Te hogyan látod a délszláv helyzet elfajulását? Ebből a szempontból is figyelemre méltó az a gondolat, amely az Elmondom én Lüsziászom, teneked című novelládban található. Az, hogy a spártaiak nagyságát és egész mítoszát tulajdonképpen az ellenfél, az Athéniek alkották meg, mert a kulturális és művészi színvonaluk révén képesek voltak arra, hogy ennek a népcsoportnak hírnevet adjanak. Közben ők maguk fizettek erre rá. Mindez arra az inverz logikára és látásmódra emlékeztet, amelyről például Slavoj Žižek gondolkodik térségünk problémáit érintő írásaiban. A szlovén filozófus a NATO-t olyan

kettős zsarolási rendszerként jelöli meg, amely arra kényszeríti az érintetteket, hogy állást foglaljanak. Viszont bármely állásfoglalás, akár a Milošević-féle fasisztoid ideológia, akár a NATO nyújtot-

ta „segítségadás” melletti elítélhető. Főként, ha ez utóbbit úgy értelmezzük, mint amely az emberi jogok védelmének álcájában a saját – egy globális gazdasági rendszer részét képező – érdekeit védi. Ehhez az inverz, több összefüggést mérlegelő szemléletmódhoz hasonlatos az, ahogy te a háborúról írsz.

H. R.: Amikor írtam a Lüsziászomat, akkor még NATO-ról nem volt szó.

F.: Persze, csak valahogy az egésznek a logikája...

H. R.: Talán azt próbáltam érzékeltetni, hogy hiába van egy országnak dicsőséges múltja, hiába van dicsőséges jelene, nagyon kevés kell ahhoz, hogy az egész pillanatok alatt megsemmisüljön. Amikor a szürakúzaik hadjárat indult, akkor volt Athén a csúcson, dicsősége teljében. Legalábbis a mi időnkől visszatekintve. Valahogy törvényszerű, hogy ha egy kultúra eljut egy bizonyos szintre, menthetetlenül elkövet valami ostobaságot. Erre a hadjáratra Athénnek semmi szüksége nem volt, nem volt gazdasági, de még igazi politikai oka sem arra, hogy belevágjon. A novellában Nikiász, maga a hadjárat vezetésével megbízott vezér is érzékeltelte mindezt, de a tömegőrület ellen ő sem tehetett semmit. Úgy volt vele, hogy ha ő áll a hadak élére, talán kisebbsítheti a bajt. De a háborúnak megvan a maga embertelen logikája. Biztos vagyok benne, hogy Szerbiában is az emberek jó része tisztában volt vele, hogy amit a nevében művelnek Horvátországban, Boszniában, helytelen és igazságtalan. De a tehetetlenségi erő olykor erősebb, mint a józan ész. És egy idő után nincs visszaút, csak a megsemmisülés. A NATO már egy bonyolultabb probléma. Egyben biztos vagyok: mindig volt egy hatalom, amelyik diktált. És inkább a NATO diktálja a maga békéjét, mint a Vörös Hadsereg. Ha már választani lehet. Birodalmakra szükség van, tetszik ez nekünk, vagy sem.

Egy analógia: amíg a Római Birodalom fennállt, aki csak tehetett, lázongott ellene, térben és időben, Galliától Izraelig. Elnyomó birodalom volt, valóban, csak egy kicsit másképp, mint amit az „elnyomás” manapság jelent. És a bajok akkor kezdődtek, amikor ez a birodalom szétbomlott, bizony sokan visszasírták volna a pax Romanát, ha tehetik, amikor a barbár hordák végigpusztították a fél világot. Birodalomra mindig szükség van. Kérdés, hogy az éppen milyen. Lehet szeretni, lehet elítélni, nyilvánvaló, hogy a saját gazdasági monopóliumait védik, terjesztik, hiszen mindenki a maga érdekét helyezi előtérbe. De ha egyszer nem lesz Birodalom, akkor lesz csak nagy a baj!

F.: Ez mennyire függ össze azzal az elképzeléssel, amit Nikiász, az említett novella főhőse úgy fogalmaz meg, hogy „olyan, hogy nemzet, talán nem is létezik”. Szerinted mindig csak hatalmi leosztásokról van szó, a múltnak bizonyos fajta értelmezéséről, történelmi helyzetekről, s egy többé-kevésbé egységes tudatnak nevezhető valami, mint a nemzet, már nagyon is labilis fogalom?

H. R.: Nikiász a maga korában beszélt, még ha én adtam is szájába a szavakat. Mindentől függetlenül: a nemzetet a bajok szülik, a nemzet akkor vált nemzetté, amikor saját érdekei védelmében határokat húzott maga köré, vagy amikor a külső szorongatás nyájba terelte a tagjait. Voltak nyelvek és voltak nemzetek. Ebben a sorrendben. Mikor alakulnak nemzetek? Amikor fölbomlanak a birodalmak. Amikor megszűnik a kohéziós erő, és a rézszekék külön válnak.

F.: Az a gondolat is ott húzódik a szöveg mélyszerkezetében, és tematikusan is megfogalmazódik e novellában, hogy ha nincsen egységes, nagynak elgondolt külső ellenség, akkor az unalom meg ki tudja, minek a következtében a nemzeten belüli egyes csoportok elkezdnek egymással viaskodni; szóval különböző érdekcsoportok feszülnek egymásnak.

H. R.: Az emberi jellemben benne van a szembenállás kényszere, a kétpólusú mindenség benne is megnyilvánul: elkülönbözöm, tehát vagyok. Vagy egy nemzet áll szemben a másikkal, vagy ha erre éppen semmi ok sincs, akkor a nemzeten belül indul meg a bomlás. A békeidők valahogy sosem tartanak sokáig, mintha bele lenne oltva az emberbe a parancs, hogy egy idő után le kell rombolnia azt, amit fölépített.

F.: Alighanem arra a pszichológiai alapvetésre utalsz, hogy a Te, az mindig a nem Én. Tehát az öndefiniálásnak mindig első mozzanata az, hogy valakihez képest határozzuk meg magunkat.

H. R.: Igen, a másik nélkül te sem vagy, és minél különbözőbbnek definiálsd magadnál a másikat, annál inkább vagy.

F.: Véleményed szerint ennek a dialektikus folyamatnak van valamilyen evolúciós értéke, azaz mennyire tarthatók az olyan jelszavak, mint a fejlődés, haladás...?

H. R.: Az attól függ, minek veszed a fejlődést. Technikai értelemben kétségkívül létezik

egyfajta folyamatos változás, az ember egyre ügyesebben idomítja magához az anyagot, minden tőle telhetőt megtesz, hogy biztosítsa kényelmét. Visszavágyik a paradicsomba, de mivel a földhöz van kötve, a Földet igyekszik átfőrdni a maga képére. Ha ezt nevezed fejlődésnek, akkor ez egyfajta fejlődés, de én nem vagyok benne biztos, hogy valóban az. De vajon maga az ember fejlődött-e? Bölcsebb lett? Ami annyit jelentene, hogy mértéktartóbban tudja esetleg megítélni saját cselekedeteit. Nem úgy néz ki, mintha így lenne.

F.: Ez kapcsolódna ahhoz, hogy analógia van az ókori időszak eseményei és esetleg a napi reális, mostani történések között?

H. R.: Ehhez Spenglernek is lenne egy-két szava. Ezért sem szeretik őt igazán. Hogy is lehetne elfogadni manapság olyan nézeteket, melyek szerint minden, amiért ma „rajongunk”, amit „haladásnak”, „új időknek” nevezünk, pusztán egy múlandó kor divatja? Mindig volt, aki uralkodott, és mindig volt, aki szolgált. A körülmények változnak, a módszerek nem. Egy archaikus monarchiában – amilyen már régóta nincs – egy királynak legalább sosem kellett tagadnia képmutató módon, hogy a hatalom érdekében ül a trónra. Ma mindent be kell vonni egyfajta mosolygós, „a népet szolgálom” mázzal, ha valaki hatalomra pályázik. Holott... amikor egy király lopott, a sajátjából lopott, mivel deklarálta ő volt mindennek ura és birtokosa. Ma is minden „uralkodó” elveszi a részét, csak most mindenki a máséból.

F.: Azért is érdekes ez a történelem- és fejlődés koncepció, mert A Szalmakutyák szigete-beli történész-régész, Maasternik...

H. R.: ... egyébként nem erre a novellámra vagyok a legbüszkébb.

F.: ... ám ő nagyon markánsan fogalmazza meg múltkoncepcióját, a történelemtől alkotott elképzelést. Kínálkozik itt egy párhuzam azzal a Hayden White-i elképzeléssel, hogy az írott történelem milyenségét és narratívává alakítását alapvetően meghatározzák az ősi műfajok. Ha valamit tragikusan, vagy éppen komikusan írtak meg, ez nemcsak az elmondott esemény műfaját és hangnemet határozza meg, hanem a róla kialakított képünket is. Az ősi műfajok befolyásolta történelemképünknek lehet olyan vonatkozása, amelyben a jövő a múltnak az alulírásával/felülírásával befolyásolható, vagy legalábbis ez az első lépés a jövőnek az újragondolása és újraírása felé. Ez pedig úgy fogalmazódik meg az említett elbeszéléseimben, hogy amit a leleteink közül nem tudunk az egyes történelmi koroknak megfelelő polcra betenni, ellátjuk a nekik megfelelő historiával. Több alkotásomban, például a Máriusz ördögében is, erős utalásokat találni arra, hogy a történelem egy bizonyos pontján tett módosítással a gyakorlatban is megváltoztatható lenne a világ eseménymenete?

H. R.: Nem tűnik egy kicsit paradoxonnak?

F.: Maradjunk az újraírás kifejezésnél, mert nálad mindig valahogy ezeknek a meglévő múltdokumentumoknak az újraírására történik kísérlet, és ez mintha a jövőről való gondolkodásunk előse-

gítésével állna szoros összefüggésben.

H. R.: Hayden White meg az ő narratívái nem az én asztalomra tartoznak. Nem feltétlenül hagyatkozom az elméletgyáros kortárs bölcselkedőkre, mivel tapasztalatom szerint, műveik gyakran még azokat a homályos igazságmagvacskákat is eltakarják az ember tekintet elől, amelyek a primér szövegekben benne rejlenek. Lassan már az egész kortárs bölcsélet a középkori hitvitákra emlékeztet, amikor kizárólag csak idézetekkel mertek a tudorok vitatkozni egymással. Ami engem mindig irritált, az az, hogy az ember hajlamos sablonokban gondolkodni. A ma még friss elméletek holnapután sablonokká válnak. Példa: elkönyvelték, hogy a reneszánsz nagy-nagy felvirágzás, fejlődési robbanás. Hogy az ember végre felszabadult, keresni kezdte a helyét a világban, stb. Holott az ember mindig a helyén volt a világban, a reneszánsz csupán a magasztos eszméket leszállította az ember alantas szintjére. Épp most olvastam Várkonyi Nándornál, aki nagyon érdekesen – azt nem tudom, hogy helyesen-e – bizonyítgatja, hogy mindez hanyatlás, a reneszánsz alapvetően az eszme debütálása az emberi szintre. Nem az ember emelkedett fel a magasztos eszmékhez, hanem az eszméket lehozták a bűnös ember szintjére. Talán úgy mondanám: újraértékelhetjük a múltat, ha nem is írhatjuk át. Ez persze befolyásolhatja a jövőnket is. Amennyiben ez lehetséges. Merthogy elvitatkozhatunk azon, ki és mi irányítja a történelmi folyamatokat. Az erős egyéniségek, akik rendre minden korban kikövetelik maguknak a vezérüruk szerepét, és saját egoizmusuk, akaratuk szerint befolyásolják jövőnket? Vagy – egy másik lehetőség – van valamiféle szabály, ami szerint a társadalmak szerveződnek és bomlanak, vagyis bizonyos korok bizonyos embereket kívánnak maguknak, és meg is találják őket. Ha ezt veszjük, akkor olyan nagyon nem írhatjuk át a történelmet, de még a jövőt sem, mert a szabályok azok adóttak.

F.: Talán ehhez kapcsolódik az a narrációs eljárás is, amellyel nemcsak a történelmi tényeket, a forrásokat hanem a mítoszokat is igyekszel bizonyos szempontból újraírni, átértelmezni. Az Elmondom én Lüsziászom... című novellában az Akhilleusz-mítosz párdarabját alkottad meg. A hős hadvezér hosszú és lecsengő életét, amely az elszalasztott és dicsőséget hozó halál sorslehetőségével szemben bontakozik ki. Novelláid alapvető poétikai eljárásaként foghatók tehát fel mind a görög-római, mind a keresztény mitológia újragondolását és átértelmezését célzó nyelvjátékok.

H. R.: Azért, mert mint mondtam, én mindig küzdöttem a sablonok ellen, főleg a történelmi sablonok ellen, ezek nagyon erősek. A reneszánsz csak egy példa volt, de a középkor szintén nagyon jó példa: beskatulyázás eredménye, hogy a középkor sötét időszak volt, viszont például mindaz, ami a lovagiassággal, udvariassággal kapcsolatban van, a hölgyek tisztelete, mai gáláns viselkedési normáink és a szavaink, amelyek az udvariassági formákra vonatkoznak, a középkor, a lovagkor szüleményei. Oly nagy hatással voltak a századokra, hogy máig élnek.

F.: Ugyanakkor a klisé, nevezetesen a sötét középkor, éppen a felvilágosodás korából származik, vagyis egy későbbi nézőpont és értelmezési folyamat eredménye.

H. R.: Mert ők már csak a középkor végét tudták értékelni. Az pedig általános szabály, hogy amikor bomlani kezd egy világregend, akkor jelentkeznek a félelmetes tünetek. Lépjük túl a sablonokat: a reneszánsz maga a középkor végső szakasza, a teljes bomlás időszaka. Soha, a középkor majd ezer éve alatt nem égettek meg annyi boszorkányt és eretneket, mint a reneszánsz idején. Mint már mondtam: az ember lehozta az eszméket az égből a földre, de nem tudott velük mit kezdeni.

F.: Az álmok öreg mágusa című elbeszéléseiben meghúzódo elképzelés szerint létezik egy olyan eszme, ami egyfajta logosszá, mozgatóerővé válhat?

H. R.: Végső soron az eszme is lehet dialektikus, a logosz, ami lebeg a történelmünk felett. Már amennyiben van eszme. Nem vagyok már annyira fiatal, és nem vagyok még annyira öreg, hogy vegyem magamnak a bátorságot ahhoz, hogy ilyen kinyilatkoztatásokat tegyek. Az a szerencsém, hogy író vagyok és nem tudós: gyárthatok elméleteket, aztán a következő novellában akár a feje tetejére is állíthatom őket. Ha a mű kész és „forog”, senki sem ró meg érte.

F.: Az írásaidban erre a mozgató lényegre, ami egyfajta istenség is lehet, történik azért utalás. Korábban nyilatkoztál (Új Forrás, 1999/9. 79-84.) már arról, hogy a Johannan című novellád írásakor sikerült a leginkább azonosulnod saját hősöd szavaival, abban a szövegében, amelyben az isteni kinyilatkoztatással szembesül a főhős.

H. R.: 1993-ban, amikor már két éve voltunk itt Magyarországon, eléggé kilátástalannak tűnt minden, se munkám, se semmi. Mégis szükségét éreztem annak, hogy írjak, nem tudtam ellenállni, éjjel le kellett ülnöm az írógép elé. Viszont amikor kinéztem az ablakon, és megkérdeztem, hogy mi a jó istennek... Na most ezt az érzést sokan megírták énelöttem, sokféleképpen, mondhatni közhelyessé vált. Más is végigszenvedte a maga nyavalyáit, viszont találtam egy figurát, aki helyettem is kipanaszkodhatta magát, és az ő szájából sokkal hitelesebben hangozhatott, mint az enyémből. Ez János volt, az evangélium írója, és föl-tételezhetően a Jelenések Könyvének szerzője is.

F.: Az a finom irónia, amely ebben a novellában jelentkezik, amikor Paulus szavai nyomtatékosításaképpen a sziklára üt botjával, de csak ennek csonkja marad a kezében, érezhető abban is, ahogyan a bizonyosságban az angyalok figyelmeztetésére Ezekiel reagál. A keresztény hagyománynak és a vallásnak, vagy azoknak a fiktív eseményeknek szól ez az irónia, amelyeket úgy állít be az Írás, mint valódi múltbeli történések? Esetleg nem a tárgynak szól, hanem a ténynek, hogy beszélsz és így válik az elbeszélői stílus, beszédmód részévé?

H. R.: Sokszor azért bújok történelmi alakokba, mert pusztán az, hogy léteztek, hitelessé teheti azt is, amit én kitalálok. Az iróniára akkor van szükség, ha érzékeltetni akarod, hogy a te hőseid kívülről is rálátanak saját világukra. Az irónia kidomborít. Plasztikusabbá tesz. De mi is volt az első példa?

F.: Amikor Paulus világmegváltó gondolatait hangsúlyozandó ráüt botjával az ellőtte álló sziklára, és a bot eltörik.

H. R.: Ez a keresztény egyház kialakulásának a nagyon korai, kezdeti szakaszára tehető, és talán ez is érzékelteti a novellában, hogy már akkor megvolt a két alapvető embertípus, amely majd az egyházban meg fog jelenni. A pápa vagy egyházfő, aki, ha kell, politikus is lesz, meg a Szent Tamást idéző, tehát a szellemi, a meditatív. Pálok nélkül nem lett volna szervezett egyház, Jánosok nélkül meg az egyháznak nem lett volna tartalma, eszmei töltete.

F.: Ha már a Johannan szóba került: ebben a novellában pont az írással összefüggésben több olyan rész olvasható, amelyek valamiféle szerzői ars poeticának tűnnek. Van például az a kitétel, amit az angyal mond Johannannak: „úgy írd meg, hogy bárki olvassa, de senki se értse meg mindaddig, amíg eljön az értelem ideje, és mondataid világítani fognak a sötétségben”. A megfogalmazás elragadtatott voltát persze indokolja, hogy a szavak kinyilatkoztatásszerűen egy isteni követ szájából, a tudás birtokában hangzanak el, mégis te mennyiben értesz egyet ezzel az írói célkitűzéssel?

H. R.: Akkor mindenképpen egyetértettem vele, mert látszólag nem volt értelme az írásnak. Hiába írtam novellát, kettőt, hármat, nem tudtam hol publikálni. Akkor ez egy pillanatszerű helyzetnek tűnt, de most is azt vallom, mindazok ellenére, hogy nem tudod, minek írsz, meg kell tenni, ha úgy érzed, ülj le és írd, mert valami szerepe biztosan van. Biztos, hogy előbb-utóbb valami szerepe lesz, lehet, hogy sohasem fogják elolvasni, de a te szempontodból nem csak ez a fontos. Azt akarom ezzel mondani, hogy íráskor te nem pusztán egy eszmét, ideát szolgálasz, hanem magadat. Minden írás visszafelé is hat, ha másért nem, már csak azért érdemes írni, mert mindig másként jössz ki egy novella végén, mint ahogyan elkezdted.

F.: Miként vélekedsz az írás nyersanyagáról, magáról a nyelvről? Hiszen a nyelv és az alkotó viszonya nálad nem abból a szempontból problematizálódik, hogy a szöveg műhelygondokat érintő reflexiókkal telik meg, hanem inkább néhány finom utalás révén, vagy egy „beszédese” szereplő felléptetése segítségével, viszont nincs nyoma annak, hogy ezt a viszonyt magad problémaként kezeléd.

H. R.: Számomra ez a viszony nem probléma, olyan értelemben, hogy nem foglalkozom vele. Ha tudok írni és leírhatónak találok valamit, akkor megteszem. Másrészt viszont, ha az érdekel, hogy melyik írásfajtát részesítem előnyben, akkor egyértelműen a történetközpontút.

F.: De ez nem a te szempontodból, hanem főként az olvashatóság szempontjából jellemző, igaz?

H. R.: Abból is. De a kettő nálam ugyanaz. A szöveg-irodalmat sem írni, sem olvasni nem szeretem. Így is, úgy is unalmas. Számomra ez csak játék. A nyelv legyen eszköz, és nem cél.

F.: Mindez abból a szempontból is érdekes, hogy ez a játéklehetőség kizárólag alkotói intenció javára írható, vagy esetleg magának a nyelvnek a sajátja, eleve a nyelvben rejlik. Szerinted nyelvi, retorikai megoldásaid egyértelműen az írói koncepció részeként képzelhetők csak el, vagy a „nyersanyag” sajátjaként is?

H. R.: Az biztos, hogy írás közben előadódnak helyzetek, amikor hagyni kell a szöveget, hagyni kell a nyelvet, hogy önmaga produkálja magát. Nem lehet mindig tudatosan mondatokat szerkeszteni. Amikor beindul egy szöveg, és úgy látszik, hogy helye van és viszi magát, akkor hagyni kell, de ez nem lehet öncélú. Én a 80-as évek magyar irodalmában éppen ezt az öncélúságot látom, amikor az egész írás arra fut ki, hogy hagyjuk szabadjárá a nyelvet, poénkodjunk, vigye a szöveg magát, ahova akarja. Ezt lehet csinálni, érdekes játék, és kell is, de nem lehet kizárólag erre hagyatkozni. A játék a nyelvvel mindig egy adott korszaknak szól, a szavak metaforikus és napi-politikai jelentései is folyamatosan változnak. Tíz év múlva, egy újabb generáció számára már nem létezik majd a kód, amellyel ezek a játékszövegek megfejthetők lennének. Érdekes, hogy a magyar irodalomból világszerte éppen Márai regényeit olvassák manapság, és Németországban százezres példányban fogy. Tülnőtt minden magyar szerzőn, aki valaha is megjelent németül.

F.: Ezzel azt mondd, hogy azért, mert a nyelvezte, a témaválasztása olyan, hogy egyrészt fordítható, másrészt érthető a más kultúrában élő számára is? Vagy lehet erre egy olyan magyarázat is, hogy a szintén soknyelvű és többkultúrájú közeg, amelyben Márai alkotott, amelyből merített, pontosan ennek folytán nem szűkíthető egy adott társadalomra, és munkássága ezért tarthat számot a szélesebb körű érdeklődésre?

H. R.: Ez utóbbi is igaz, de ebben a nyelv is közrejátszik. A nyelvi játék mindig egy szűk, eleve föltételezett réteget érint. Ha te arra számítasz, hogy a könyvedet más is olvassa, ne csak a szakmabeli barátod ezen vagy azon az egyetemen, akkor számolnod kell a szöveg olvashatóságával is. Engem nem az érdekel, hogy a homályos, zavaros mondatok mögött vajon milyen zseniális gondolatok bújhatnak meg az író fejében, hanem hogy ezekből a gondolatokból mit tudott sikeresen, érthetően papírra vetni. Márait azért lehet bárhol olvasni, mert a nyelvezte olyan, hogy egy mai német átlagolvasó is tökéletesen meg tudja érteni.

F.: Akkor azért tartod fontosnak az érthetőséget meg a nyelv befogadhatóságát, mert szerinted nem elég a játék, a novella ki is fejez valamit? Azért lehet ez lényeges kérdés, mert az első könyved novelláiban határozottan tematizálódik valamiféle tudás, ami legtöbbször egy-egy szereplőnek a birtokában van, sőt mintha az írói koncepciónak szintén része volna.

H. R.: Igen, mert hogyha rajtam kívül csak három ember tudja megérteni a mondanivalómat, akkor nem elsősorban az „üzenettel” van baj, hanem a tálalásával.

F.: Elbeszélésköteted legtöbb darabjának története a civilizáció korai szakaszában játszódik. Csak ez a távolinak feltüntetett téridő közeg az, amelyben el tudod képzelni a figuráidat, vagy eset-

leg másfajta helyszínekhez, időszakokhoz, nyelvváltozatokhoz is kötődsz?

H. R.: Volt egy korszakom, amikor kimondottan vonzódtam az antik világhoz, és érdekes módon úgy alakult, hogy *A Szalmakutyák szigetében* a novellák időrendben követik egymást a történelmi korszakoknak megfelelően, de ez a véletlennek köszönhető, hiszen amikor összeállt a kötet, a címadó novella még nem volt meg. Kétségtelen, hogy a múlt, az emberiség története meghatározó módon foglalkoztat. De nem kizárólag. Most például olyasmin dolgozom, ami kimondottan a jelenben játszódik.

F.: Ilyen volna az Új Forrásban (1999/9. 19-21.) megjelent Szeptemberi séta című novellád? Az, melyben a történet ideje egy sétaté, amely így pontosabban alig meghatározható, és a végén megbontódik ez az egység mint időszerkezet.

H. R.: Igen, és számomra jó példa arra, hogy egy leghétköznapibb „történet”, egy szeptemberi sétát néhány játékos mozdulattal át lehet billenteni a transzcendenciába. És minél váratlanabb ez a „billentés”, annál hatásosabb.

F.: Ha már szóba került a metafizika, mintha lenne a mai magyar irodalomban egy olyan tendencia, melynek hatására a transzcendens, a szó nem pejoratív értelmében vett ezoterikus témák és nézőpontok kiveszőben volnának. A kortárs irodalomban szinte tabuszerűen kerülnek ezt, ugyanakkor Garaczi Lemúr-történeteit vagy Darvasinak a titkok köré szerveződő novelláit (például a Stein Úrt) olvasva feltűnő az érdeklődés a metafizikával kacérkodó témák iránt. A Diogenész kertjében (Tiszatáj Könyvek, Szeged, 1997. Német nyelven: Der Garten des Diogenes, Rowohlt-Berlin, 1999.) is elég hangsúlyos ez a vonás. Te hogyan látod a transzcendencia szerepét az írásaidban?

H. R.: A huszadik század magyar irodalmának egyik nagy hendikepje, hogy szinte tüntetőleg távol tartotta magát a metafizikától. A második világháború után az eluralkodott materialista szemléletnek köszönhetően ez még föltűnőbb. És nem csak azért volt így, mert a politika sem szívesen tűrte meg. Az ellenzéki író nem metafizikázhat. Legalábbis nem áll jól neki. Napi politikai szinten kellett mondatokat faragnia, aztán ki is alakult egy sablonos elvárás, kép: az író Magyarországon mindig köz-író is kellett, hogy legyen, nem tartották számon – sem az uralkodó, sem az ellenzéki körökben – ha nem állt ki vagy mellé bizonyos ügyekért. Közügyekkel pedig nem lehet metafizikai színtről foglalkozni. Legföljebb csak nagyon nagy áttételekkel, ahhoz pedig túl sok idő és energia szükségeltetik, nem fér bele a tárcairodalom határidős kereteibe. Hamvas Béla és Várkonyi Nándor emelkednek ki – ha nem is elsősorban, mint szépírók – egy szál magukban ebből a lapos, realista szövegtengerből. Hanyagolják is őket az urak, böcsületesen. Ma meg már a poénygáros, szellemes, nevetető író a divat, hogy mulattatni tudja a fölolvásóestek kabaré-közönségét. Hogy jön ide a metafizika?

F.: Ez az oka annak, hogy nem veszel részt felolvasóesteken, illetve csak úgy, ha nem saját előadásodban, hanem valaki tolmácsolásában hangzanak el szövegeid. A hatásvadászó, jópofa megnyi-

latkozásmódért repeső irodalombarátok riasztanak vissza attól, hogy kiállj és felolvasd a nem pontosan ilyen igényszintnek megfelelő szövegeidet?

H. R.: Ha csak tehettem, kerültem a fölolvadóesteket. Arra meg mindig ügyeltem, hogy én sose olvassak föl. Biztos bennem van a hiba, de én úgy érzem, a szövegeim nem arra íródtak, hogy hangosan előadják, hanem hogy csendben elolvassák őket. Meg különben is, a színészek dolga, hogy szerepeljenek.

F.: Egyébként a vajdasági magyar irodalomban is megfigyelhető egy hasonló tendencia: a metafizikus beszédmód hiányával összefüggésben a transzcendens témák és érdeklődés is kiveszőben van. Főleg a legfiatalabb generációnál, annak ellenére, hogy a szerb irodalomban markánsan jelen van egy metafizikusabb szemléletmód Milorad Pavić, Filip David, David Albahari és Svetislav Basara írsaiban. Ennek ellenére mintha teljesen kizárnák ezt a hatást, pedig többen fordítottak is tőlük.

H. R.: A vajdasági magyar irodalom hasonló rögeszmében szenvedett (én persze csak arról az időszakról beszélek, amikor ott éltem, arról, ami azóta történt, történik, nincs jogom ítélkezni, merthogy eljöttem). Egy marxista grimasszal mondhatnánk: a kisebbségi lét határozza meg az irodalmi tudatot. Amikor naponta beleütközöl abba az ellenállásba, amit máságod vált ki a többségben, nem a metafizikai bölcselet az első dolog, ami eszedbe jut. Én megpróbáltam – Az álmok öreg mágusát, A bizonyosságot ott írtam –, de roppant fárasztó dolog a fantasztikum nyelvéen szólni egy közeghez, amikor körülötted maga az elit is azzal van elfoglalva – ki vitatná, hogy nem jogosan –, hogy egy közösség fizikai, napi-megmaradási problémáit megoldja. Tíz évvel ezelőtt, még odaát, Németh István engem arra buzdított, hogy foglakozzam a falummal, az ott élő emberek életéből „merítsek”, ez egyfajta kötelességem lenne. De én ismerem a falut, ismerem az életét, ismerem azokat az embereket, velük éltem, éppen ezért számomra ez nem jelentett kihívást. Nem nagy dolog leírni, amit ismersz. Inkább azokra a tájakra küldöm a gondolataimat, amiket még nem ismerek. Ha az írás nem hozza magával a felfedezés örömét, engem nem tud lekötni.

F.: A Diogenész kertje című regényedben van egy hosszabb rész, amely felfogható mai elméleti iskolák beszédmódjának és az irodalomhoz való hozzáállásának paródiájaként. Az persze kérdéses, hogy ez a nézőpont mennyire egyezik a tiédde?

H. R.: Diogenészre utalva valószínűleg arra a részre gondolsz, amikor a főhős részt vesz egy író-olvasó esten, ahol az előadó arról próbál mélyenszántó gondolatokat kipréselni magából, hogy vajon meghalt-e az Isten, és hogy Isten dekonstruktor volt-e, vagy sem. Kicsit paródia, igen. Legalábbis a főhős adott léthelyzetéből szemlélve, amikor ő valóban szemben találja magát egy időn kívüli, már-már transzcendens világgal, akkor ez a kvázi bölcselekedés meglehetősen meddő játéknak tűnik a szavakkal. Egyébként az a gyanúm – bár lehet, nincs igazam –, hogy egy idő óta mintha megfordult volna az irodalom világrendje: az elméletek határozzák meg az uralkodó irányzatokat, és nem a megszülető művek. Az írók egy jó

része manapság úgy ír, hogy megfeleljen egy bizonyos iskolának. Kihalóban vannak a magányos farkasok. Ha nem tagozódsz be klikkbe, szekértáborba, elveszett ember vagy. Nekem úgy tűnik, hogy az intézményes irodalomtudomány rátelepedett az irodalomra. Elég példaként ezt a frankfurti mizériát említeni, alig volt a szervezők között író, aki válogatott volna. Akik a „fellépők” ügyében döntöttek, azok szépirodalmat soha sem írtak, jó sokat olvastak, biztosan értenek hozzá, de hát nem kellett volna valaki, aki más szempontból ítél?

F.: Nos, akkor hogyan vélekedsz az irodalmi intézményrendszer és a kanonizáció működéséről?

H. R.: Csak szerény, minden bizonnyal hézagos tapasztalataimat mondhatom el: ugyanaz érvényes az irodalmi intézményekre, mint az irodalomra általában. Csoportokra, szekértáborokra oszlanak, és mint ilyenek, hajlamosak behódolni a divatnak. Tőlem az ilyesmi mindig távol állt. Húsz éve lejárt külföldi elméleteket vesznek át, és az elméletekkel csak egy baj van: lényegükből fakadóan korlátoltak. Az elméletek falak közé zárnak, merevvé tesznek. Hogy lehet ugyanazzal az elméleti predesztinációval közeledni Cervanteshez meg Thomas Mannhoz? Ami a kanonizációt illeti, ez egy nagyon misztikus jelenség. Telik az idő, és egyszer csak rádöbbsz, hogy az egyik szerzőtársad szentté vált. Megdicsőült. Hogyan, mi módon, ki által, mikor... na látod, ez az igazi transzcendencia.

F.: Te mennyire érzed magad szegedi írónak, van-e valamiféle összefüggés a polgári foglalkozásod (a Tiszatáj szerkesztése) és aközött, hogy írsz?

H. R.: Én élhetnék itt, Debrecenben is, vagy Puerto Ricóban – ugyanúgy írnék... Szegeden viszont jól érzem magam. Nem tudom, Dél-Amerikában hogyan érezném magam.

F.: És a lapszerkesztés?

H. R.: Finoman külön lehet választani a kettőt. Az írás mellé kell egy tisztes, kenyérkereső munka is. De a napi elfoglaltságom nem megy az írás rovására, mert valahol azért hasonlót csinállok, mondjuk nem árkok ások egész nap. Szoros összefüggés nincs...

F.: A Diogenész kertje című regényedben a referenciális elemek nagyobb szerepet kapnak, mint az első könyved írásaiban, vagy itt a most készülő regényed, a Végvár az időben (Tiszatáj, 1999/10. 30-46.). Nyilvánvalóan ezekben sem direkt módon, de azért érezhető valamiféle közeledés a maibb tematika és történetidő felé.

H. R.: A készülő regényről még nem nagyon tudok beszélni, mert a regény írás közben születik, esetleg újjászületik, alakul, ez a Végvár az időben is inkább munkacím.

F.: Terveid szerint mégis hogyan alakul? Például terjedelmét, szerkezetét tekintve, mert az előző regényed kapcsán nyilatkoztad egy helyütt, hogy háromszor ekkora terjedelemben is ki lehetett volna adni.

H. R.: Mindig szerettem volna egy nagyobb volumenű regényt írni. Terjedelemre is, egy jól kézbe vehető regényt, amit nem két nap alatt lehet elolvasni, és lehet nyugodtan szerkeszteni is. A kis terjedelmű regénynél az a baj, hogy a szerkesztést illetően meg van kötve. A *Diogenésznél* ez látszik is. Nem nagyon tudsz játszani vele, a változtatás nagyon hamar kiderül, nem érvényesülnek benne a hosszabb szövegbetétek.

F.: A rövidségét egy helyütt azzal is indokoltad, hogy a mese esszenciája másképpen feloldódott volna a történetben. Mit jelent számodra ez a kifejezés, egyáltalán ez a sokféleképpen érthető mese szó mit takar a te elképzelésed szerint? Műfaji szempontból releváns, egy narratív hagyomány részeként használható, vagy egyszerűen a történetmondás szinonimája?

H. R.: Amikor a *Diogenészt* írtam – egyébként sok minden kimaradt belőle, majdnem a harmada –, azt vettem észre, hogy ha a hosszabb terjedelem mellett döntök, akkor elveszik belőle valami impresszív hatás, ami például a rövid, tömör novellánál megvan. A benyomás úgy teljes, ha a vége nincs túl messze az elejétől. Ha ez egy négyszázoldalas regényre sikeredik, a hatás egészen más lett volna. Meg kellett volna változtatnom a szerkezetét, és ezt nem akartam. Ahogy az előbb mondtam, itt a szerkesztési fogások határozták meg a terjedelmet, de nagyobb szerepet is kaptak. Vedd példának a filmet: egy négyórás filmet nem tudsz úgy megvágni, mint egy másfél órásat, mert az érdeklődés, a néző illetve az olvasó figyelve másképp alakul.

F.: Észrevehető, hogy írásaidban mintha vezetnéd a figyelmet, van a szövegnek egy nem túl gyors tempója, melyet olvasáskor óhatatlanul felvesz az ember...

H. R.: Persze, mert különben nem is tudnám írni. Azokat a részeket kihagyom, amelyek számomra unalmasak.

F.: Visszatérve a korábbi kérdésre, akkor elsősorban történetmondást értesz a mesén...?

H. R.: Talán rosszul fejeztem ki magam. A mesemondás a mondatokban rejlik. Filozófiai írás is lehet meseszerűen olvasható. A mélység nem kell, hogy okvetlenül zavarossággal párosuljon. Mindenki van egy ritmus, ahogy szeret mesét hallgatni. Mindenki egy kicsit talán más ez a ritmus. Én csak követem a saját ritmusomat, vagyis megpróbálok úgy írni, ahogyan olvasni szeretek. Persze, ezt könnyebb kimondani, mint véghezvinni. Na de erről szól a történet.

F.: A mesének, a mesélésnek az ősi orális hagyományhoz kötődő jellege magával hoz jónéhány műfaji sajátosságot, amiktől egyik ilyen típusú narratíva sem mentes. Ennek a hatása hangsúlyosan érződik a munkáidban, éppen a fantasztikummal és az irreális elemek gyakori alkalmazásával összefüggésben. Tudatos ez a részedről vagy elkerülhetetlen?

H. R.: Minden művészetnek kimondva vagy kimondatlanul az a szándéka, hogy becsapja a nézőjét-olvasóját. Egyfajta szellemi hipnózist művel. Ezt többféleképpen, más-más prózanyelvvel is el lehet érni. Ha éppen hallgatsz valakit, ahogy beszél hozzád, és nagyon érdekfeszítőnek találod azt, amit mond, a tekinteted a szájára tapad, pedig a füleddel hallasz, nem a szemeddel. De ilyenkor minden érzékszerved egyetlenegy pontba fókuszálódik: a szöveg forrására. Igen, talán így bámulták annak idején, tíz, húszezer évvel ezelőtt a tűz körül ülők a mesélőt: minden érzékszervükkel magukba itták a világot, ami a mesélő révén feltártult előttük. És valami hasonló folyamat zajlik le az emberben akkor is, amikor egy számára érdekfeszítő könyvet tart a kezében. Szinte hallja a szavakat, amiket olvas. Én boldog vagyok, ha tudok valamit így olvasni.

F.: Érdekes ez az említett lassúság, mert utalsz Tarkovszkij filmjére, a Stalkerra, s nála ugyan csak megfigyelhető egyfajta lassúság, kicsit meditatív, hipnotikus jellegű. Szerepelhetne más is a Diogenész kertjében, de gondolom, nem véletlen, hogy éppen Tarkovszkij szerepel.

H. R.: Igen, azért, mert amikor a Diogenészék otthonát, a romtelepet írtam, akkor én a Rókusi víztoronynál egy negyedik emeleti panelban laktam, és ha kinéztem az ablakon, akkor láttam a troli-végállomást. Igaz, nem volt úgy lepusztulva, mint a regényben. Amikor jöttek a német TV-sek, hogy felvételeket készítsenek az interjúhoz, elmentünk oda is. Be akarták venni azt a telepet, és nem nagyon örültek neki, hogy ez nem egészen az, amit én kitaláltam. A zóna a Stalkerban... mindig az ugrott be, akármikor ránéztem a telepre.

F.: Elhangzott tőled a beszélgetés során az a szokásos írói kijelentés, hogy most egy nagy regényt szeretnék írni. Ez a nagy regény iránti vágy nálad gondolkodástörténeti, történetfilozófiai konstrukciókkal, téridő játékokkal párosulna?

H. R.: Nem, kivételesen nem, mindenki a történelemből ír... főhősöm nem lesz sem bölcs, sem okos. Maga a folyamat, a regényfolyam, ahogy nyomon követem a történetet, adja ki végig az eseményeket és ezek idejét. A világ történésének kevésbé van szerepe benne.

F.: De a címe, a Végvár az időben a történelmi vonatkozást is sejteti.

H. R.: Ezt a regényt úgy kezdtem el írni, hogy az időn legyen a hangsúly, a regénytörténelem belülről az idő a fontos, ennek érzékeltetése. Mivel pedig az idő lesz főszerepben: nem a történeti távlatok lesznek fontosak. Úgy könnyű lenne, de másodpercebe, másodpercnyi időintervallumba besűríteni egy hónapot, besűríteni egy másik másodpercet, kitáguló órát, ezekkel kihívás játszani. Erre a történelem nem jó. A regényben nem lesz történelem, a végvár csak attól végvár, hogy egy olyan világról van szó, ahol nincs semmi, ez egy ultima Thule tartomány.

Készítette: Bordás Sándor, Orcsik Roland